

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-1196.17.2023.41-45>

**О. В. Сіренко,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінальної юстиції,  
Державний податковий університет  
e-mail: soksana41@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6567-2321

**О. В. Кузьменко,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінального права та процесу,  
Київський університет права  
Національної академії наук України  
e-mail: el.v.linnik@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6117-523X

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Стаття присвячена питанням застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. Встановлено, що винятковим запобіжним заходом є тримання під вартою, яке може бути застосоване лише, якщо буде доведено, що більші м'які запобіжні заходи не здатні запобігти ризикам, які передбачені ст. 177 КПК України.*

*Зазначено, що особливою є й процедура скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав. Так, у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також кримінальних правопорушень, передбачених чітко визначеними статтями Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.*

*Крім того, зміна запобіжних заходів можлива лише за певних умов, а саме, в одному випадку – клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу для цілей оборони України, а в другому, така заміна можлива лише у місцях ведення активних бойових дій.*

**Ключові слова:** тримання під вартою, запобіжні заходи, скасування запобіжного заходу, кримінальне провадження, воєнний стан, досудове розслідування.

**Постановка проблеми та її актуальність.** Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в Україні у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України введено воєнний стан [1]. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України зумовило потребу у здійсненні багатьох заходів спрямованих на забезпечення роботи основних інститутів держави. Не обійшли зміни і Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, зокрема, Розділ IX<sup>1</sup> «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» та питання застосування запобіжних заходів.

Так, зміни стосовно здійснення досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, повноважень слідчого судді, керівника органу прокуратури, строків досудового розслідування, застосування запобіжних заходів, порядку

закінчення досудового розслідування та інші знайшли відображення в Законах України «Про внесення змін до Кримінально процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» № 2125-IX від 15.03.2022 р., «Про внесення змін до Кримінального кодексу та КПК України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-IX від 14.04.2022 р., «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» № 2462-IX від 27.07.2022 р., «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного

заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» № 2531-IX від 16.08.2022 р.

Зазначені нововведення викликають дискусії і є підставою для нових наукових досліджень.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Окремі аспекти застосування запобіжних заходів в різний час досліджували Ю.М. Грошевий, А.Л. Даль, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, М.А. Погорельський, О.І. Тищенко, Л.М. Лобойко, Л.Д. Удалова, П.Л. Фріс, О.Г. Шило та інші. З врахуванням тих змін, що відбуваються сьогодні в кримінальному процесуальному законодавстві, питання застосування запобіжних заходів набуває актуальності, зокрема питання їх застосування в умовах воєнного стану.

**Метою статті** є аналіз змін в кримінальному провадженні щодо порядку застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Звичайно, питання запобіжних заходів завжди актуальне під час досудового розслідування кримінального правопорушення. Однак в умовах режиму воєнного стану правоохоронні та судові органи стикаються з багатьма викликами, які у мирний час навіть не могли б уявити.

Т. Фоміна та В. Рогальська звертають увагу на певні особливості при застосуванні запобіжних заходів, зокрема, «щодо обрання тримання під вартою; продовження строків тримання під вартою; порядку зміни запобіжних заходів у вигляді застави та домашнього арешту; скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; прийняття рішення про затримання з метою приводу а також затримання особи без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури» [2].

На нашу думку, винятковим запобіжним заходом є тримання під вартою. Згідно ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом [3]. Виходячи з цього, тримання під вартою може бути застосоване лише, якщо буде доведено, що більш м'які запобіжні заходи не здатні запобігти ризикам, які передбачені ст. 177 КПК України.

Разом з тим Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу та КПК України щодо

удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» доповнює ст. 176 частиною, яка передбачає, що під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114<sup>1</sup>, 258-258<sup>5</sup>, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, застосовується запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті [4], тобто лише тримання під вартою. В даному випадку має місце безальтернативне обрання запобіжного заходу до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні окремих злочинів основ національної безпеки України та громадської безпеки.

Крім того, Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» доповнює ст. 176 КПК України частиною, яка передбачає, що під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України, застосовується виключно запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті [5], тобто знову ж таки тримання під вартою.

Дані положення суперечать Конституції України, але як відмічають науковці, такий відступ відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визнається допустимим під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Окрім того, відповідно до ч. 3 ст. 15 Конвенції держава, що використовує право на відступ від своїх зобов'язань, повинна у повному обсязі поінформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення конвенції знову застосовуються повною мірою [2].

Саме тому, на нашу думку, навіть в умовах воєнного стану рішення про тримання особи під вартою має бути вмотивованим та враховувати всі обставини кримінального провадження.

Крім того, Законом України «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» внесено зміни до ст. 615 КПК України, що регламентує особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, які покликані

врегулювати порядок призначення запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності об'єктивної можливості належним чином реалізувати повноваження слідчими суддями та судами [6].

Зокрема, відповідно до абз. 12 ч. 1 ст. 615 КПК «якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.

Якщо ж затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється» [3].

Продовжуючи тему запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, необхідно звернути увагу на питання його скасування в умовах воєнного стану. Законом України «Про внесення змін до Кримінально процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» Розділ IX<sup>1</sup> КПК України було доповнено ст. 616, яка регламентує порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав [7].

Так, у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255<sup>1</sup>, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

За результатами розгляду клопотання прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження

військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [3].

Таке клопотання повинно бути вмотивованим та містити як виклад обставин, які свідчать, що особа підпадає під проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, та висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану так і виклад обставин, які вказують на те, що відсутні ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України та ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Слідчий суддя або суд, який розглядає кримінальне провадження, розглядає клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період невідкладно.

Підозрюваний, обвинувачений, стосовно якого скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, має невідкладно, але не пізніше 48 годин з моменту оголошення ухвали про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації [3].

Необхідно звернути увагу і на особливості зміни запобіжних заходів в умовах воєнного стану, зокрема зміни застави як запобіжного заходу кримінального провадження на особисте зобов'язання та зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Відповідно до змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Кримінально процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав», за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право ухвалити рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України.

У місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання [7].

**Висновки.** Отже, зміна запобіжних заходів можлива лише за певних умов, а саме в одному випадку – клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу для цілей оборони України, а в другому – така заміна можлива лише у місцях ведення активних бойових дій.

Потрібно відмітити, що бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України має бути саме бажанням особи і при цьому добровільним.

Тому в судовому засіданні має бути з'ясовано, чи не було впливу на підозрюваного чи обвинуваченого під час досудового розслідування щодо бажання передати кошти на потреби оборони України.

Таким чином, в умовах воєнного стану здійснення кримінального провадження потребує встановлення особливих процедур. Нововведення кримінального процесуального законодавства щодо застосування запобіжних заходів є актуальними, необхідними, хоча і мають окремі недоліки та потребують подальшого дослідження і аналізу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
3. Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану: Закон України від 16.08.2022 р. № 2531-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-20#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України від 15.03.2022 р. № 2125-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
7. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 05.10.2023).

### REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].
2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [About the introduction of martial law in Ukraine]: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do KPK Ukrainy shchodo udoskonalennia okremykh polozhen dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu [On making changes to the Criminal Code of Ukraine regarding the improvement of certain provisions of pre-trial investigation under martial law]: Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 r. № 2462-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo obrannia zapobizhnoho zakhodu do viiskovosluzhbovtsiv, yaki vchynyly viiskovi zlochyny pid chas dii voiennoho stanu [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the selection of preventive measures for servicemen who committed war crimes during martial law]: Zakon Ukrainy vid 16.08.2022 r. № 2531-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-20#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo poriadku skasuvannia zapobizhnoho zakhodu dlia prokhodzhennia viiskovoi sluzhby za pryzovom pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period abo yoho zminy z inshykh pidstav [On the introduction of amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the procedure for canceling a preventive measure for military service under conscription during mobilization, for a special period or its changes for other reasons]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. № 2125-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za kolaboratsiynu diialnist ta osoblyvosti zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv za vchynennia zlochyniv proty osnov natsionalnoi ta hromadskoi bezpeky [On the introduction of amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the improvement of responsibility for collaborative activities and the specifics of the application of preventive measures for committing crimes against the foundations of national and public security]:

Zakon Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 2198-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].

7. Fomina, T., & Rohalska, V. *Žapobizhni zakhody v umovakh voiennoho stanu: shcho zminylos* [Precautions under martial law: what has changed]. Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (data zvernennia 05.10.2023) [in Ukrainian].

**O. V. Sirenko, O. V. Kuzmenko. Separate issues of the use of detention as a preventive measure in conditions of martial law**

*The article is devoted to the issue of the application of preventive measures in the conditions of martial law. It has been established that detention is an exclusive preventive measure, which can be applied only if it is proven that milder preventive measures are not able to prevent the risks provided for in Art. 177 of the CPC of Ukraine.*

*It is noted that the procedure for canceling a preventive measure for completing military service under conscription during mobilization, for a special period, or changing a preventive measure for other reasons is also special. Thus, in the case of the introduction of martial law in Ukraine or some of its localities, implementation of measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine, a suspect, an accused person, who during a pre-trial investigation or trial in custody, except for those who are suspected of committing crimes against the foundations of national security of Ukraine, as well as criminal offenses provided for in clearly defined articles of the Criminal Code of Ukraine, have the right to apply to the prosecutor for the cancellation of this preventive measure in order to undergo military service under conscription during mobilization, for a special period.*

*In addition, the change of preventive measures is possible only under certain conditions, namely, in one case, the request is justified by the desire to use the funds pledged for the purposes of the defense of Ukraine, and in the second, such a change is possible only in places of active hostilities.*

**Key words:** *detention, preventive measures, revocation of preventive measure, criminal proceedings, martial law, pre-trial investigation.*